

MUHANDISLIK

& IQTISODIYOT

*ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal*

№4

2025

APREL

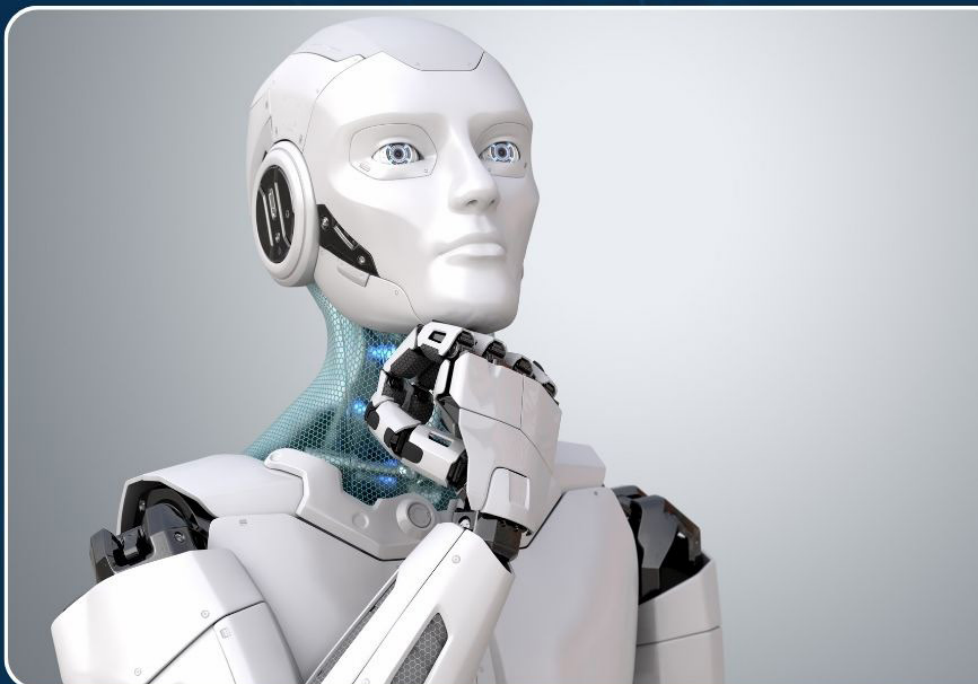

Milliy nashrlar

OAK: <https://oak.uz/pages/4802>

05.00.00 – Texnika fanlari

08.00.00 – Iqtisodiyot fanlar

Google Scholar

OPEN ACCESS

ULRICHSWEB™
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

Academic
Resource
Index
ResearchBib

ISSN
INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTRE

CYBERLENINKA

OpenAIRE

ROAD

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

BASE

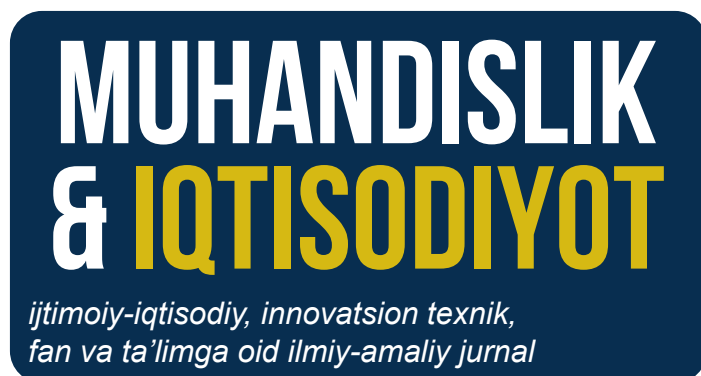
Crossref

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

РЭУ.РФ
Российский экономический университет
ИМЕНИ Г.В. ПЛЕХАНОВА
ТАШКЕНТСКИЙ ФИЛИАЛ

*Elektron nashr,
903 sahifa, aprel, 2025-yil.*

BOSH MUHARRIR:

Zokirova Nodira Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, DSc, professor

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Shakarov Zafar G'afforovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori, PhD, dotsent

TAHRIR HAY'ATI:

Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'z FA akademigi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori, professor

Maxkamov Baxtiyor Shuxratovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Shaumarov Said Sanatovich, texnika fanlari doktori, professor

Turayev Bahodir Xatamovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Nasimov Dilmurod Abdulloyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Allayeva Gulchexra Jalgasovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Arabov Nurali Uralovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Maxmudov Odiljon Xolmirzayevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Xamrayeva Sayyora Nasimovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bobonazarova Jamila Xolmurodovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Irmatova Aziza Baxromovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bo'taboyev Mahammadjon To'ychiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Shamshiyeva Nargizaxon Nosirxuja kizi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor,

Xolmuxamedov Muhsinjon Murodullayevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Xodjayeva Nodiraxon Abdurashidovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Amanov Otabek Amankulovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Qurbonov Samandar Pulatovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Zikriyoyev Aziz Sadulloyevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Tabayev Azamat Zaripbayevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sxay Lana Aleksandrovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Ismoilova Gulnora Fayzullayevna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Djumaniyazov Umrbek Ilxamovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Kasimova Nargiza Sabitdjanovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Kalanova Moxigul Baxritdinovna, dotsent

Ashurzoda Luiza Muxtarovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sharipov Sardor Begmaxmat o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sharipov Botirali Roxataliyevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor

Tursunov Ulug'bek Sativoldiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Bauyetdinov Majit Janizaqovich, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti dotsenti, PhD

Botirov Bozorbek Musurmon o'g'li, Texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sultonov Shavkatjon Abdullayevich, Kimyo fanlari doktori, (DSc)

Jo'raeva Malohat Muhammadovna, filologiya fanlari doktori (DSc), professor.

MUHANDISLIK & IQTISODIYOT

*ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal*

05.01.00 – Axborot texnologiyalari, boshqaruv va kompyuter grafikasi
05.01.01 – Muhandislik geometriyasi va kompyuter grafikasi. Audio va video texnologiyalari
05.01.02 – Tizimli tahlil, boshqaruv va axborotni qayta ishlash
05.01.03 – Informatikaning nazariy asoslari
05.01.04 – Hisoblash mashinalari, majmualari va kompyuter tarmoqlarining matematik va dasturiy ta'minoti
05.01.05 – Axborotlarni himoyalash usullari va tizimlari. Axborot xavfsizligi
05.01.06 – Hisoblash texnikasi va boshqaruv tizimlarining elementlari va qurilmalari
05.01.07 – Matematik modelashtirish
05.01.11 – Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt
05.02.00 – Mashinasozlik va mashinashunoslik
05.02.08 – Yer usti majmualari va uchish apparatlari
05.03.02 – Metrologiya va metrologiya ta'minoti
05.04.01 – Telekommunikatsiya va kompyuter tizimlari, telekommunikatsiya tarmoqlari va qurilmalari. Axborotlarni taqsimlash
05.05.03 – Yorug'lik texnikasi. Maxsus yoritish texnologiyasi
05.05.05 – Issiqlik texnikasining nazariy asoslari
05.05.06 – Qayta tiklanadigan energiya turlari asosidagi energiya qurilmalari
05.06.01 – To'qimachilik va yengil sanoat ishlab chiqarishlari materialshunosligi
05.08.03 – Temir yo'l transportini ishlatish
05.09.01 – Qurilish konstruksiyalari, bino va inshootlar
05.09.04 – Suv ta'minoti. Kanalizatsiya. Suv havzalarini muhofazalovchi qurilish tizimlari
10.00.06 – Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik
10.00.04 – Yevropa, Amerika va Avstraliya xalqlari tili va adabiyoti

08.00.01 - Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 - Makroiqtisodiyot
08.00.03 - Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 - Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 - Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 - Ekonometrika va statistika
08.00.07 - Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 - Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 - Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 - Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 - Marketing
08.00.12 - Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 - Menejment
08.00.14 - Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 - Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 - Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 - Turizm va mehmonxona faoliyati

Ma'lumot uchun, OAK

Rayosatining 2024-yil 28-avgustdagi 360/5-son qarori bilan
"Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etishga tavsiya etilgan
milliy ilmiy nashrlar ro'yxati"ga texnika va iqtisodiyot fanlari bo'yicha
"Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali ro'yxatga kiritilgan.

M u a s s i s: "Tadbirkor va ishbiarmon" MChJ

H a m k o r l a r i m i z:

1. Toshkent shahridagi G.V.Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universiteti
2. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
3. Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti" milliy tadqiqot universiteti
4. Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti
5. Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
6. Toshkent davlat transport universiteti
7. Toshkent arxitektura-qurilish universiteti
8. Toshkent kimyo-texnologiya universiteti
9. Jizzax politexnika instituti

MUNDARIJA

Роль искусственного интеллекта в управлении финансовым потенциалом предприятий.....	10
Юсупов Файзулла Якубович	
Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini moliyaviy vositalar orqali takomillashtirish: "Navoiy" EIZ misolida.....	20
Quziev Ravshan Ramazanovich	
Davlat xaridlari jarayonini boshqarish va nazorat qilishning muhim jihatlari.....	26
Xodjamqulov Shahboz Sherali o'g'li	
Oliy ta'lim tizimini baholash: milliy model va global standartlar.....	31
Hakimov Hakimjon Abdullo o'g'li, Hakimova Gulnoza Abdulloyevna	
Aksiyadorlik jamiyatlarining investitsion jozibadorligini oshirishda xorij tajribasi.....	37
Qodirov Iskandar Alisher o'g'li	
Механизмы адаптации рынка труда к новой модели экономического роста: теория, практика и цифровые решения.....	41
Абдумухтаров Анваржон Акрамжонович	
Xorazm viloyati eksport strategiyasini takomillashtirishning iqtisodiy va ijtimoiy ta'sirlari.....	50
Fozil Xolmurotov	
Suv resurslarini tejashda aqli sug'orish tizimlarining ahamiyati.....	62
Abdullayev.A., Karimov Anvarjon Muqumjonovich	
To'qimachilik va tikuv-trikotaj sanoati raqobatbardoshligini oshirishning marketing vositalari.....	68
Satvoldiyev Ulugbek Kamilovich	
The current state and development trends of innovative activity in agriculture.....	72
Aytmuratova Miyrigul Zhalgasovna	
Методология оценки инновационной деятельности.....	78
Алиева Эльнара Аметовна	
Yashil iqtisodiy o'sishda raqamli iqtisodiyot va tadbirkorlikning integratsiyalashuvi.....	86
Xodjamov Asliddin O'ktam o'g'li, Maqsudov Bunyod Abdusamat o'g'li	
Tijorat banklari aktivlarini diversifikatsiya qilish yo'llari tahlili.....	92
Abdurazzoqov Abdualim Abdujabbor o'g'li	
Направления повышения эффективности средств, направляемых на обеспечение занятости населения и сокращение бедности.....	97
Маликов Аuezхан Жорабекович	
O'zbekiston uy xo'jaliklarining farovonlik koeffitsiyenti: blackorby va donaldson yondashuvi asosida tahlili.....	106
Boltayeva Dilafza Jumaqulovna	
O'zbekistonda aholi jon boshiga asosiy kapitalga investitsiyalarning o'zgarish dinamikasi.....	114
Qo'shbaqov Aybek Shovqiyevich	
Yashil iqtisodiyotga o'tish sharoitida barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlash, davlat iqtisodiy siyosatini takomillashtirish va sirkulyar iqtisodiyot tamoyillarini joriy etishning samaradorligini oshirish yo'llari.....	123
Muratbaeva Eleonora Muxamedjan qizi, Saifnazarov Ismoil Saifnazarovich	
Yangi o'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanish tendensiyalari.....	132
Tojiyev Javlonbek Rustamovich	

Mulkchilik shakliga ko'ra tijorat banklarida depozitlarining amaldagi holati tahlili	138
Allaberganov Sirojali Saxatovich	
Bandlikni ta'minlashda moliyaviy mexanizmlarning o'rni va ahamiyati	151
Karimjonov Muhammadrasul To'liqinjon o'g'li	
Mustaqil direktorlar ulushi, nomoliyaviy axborotlarning oshkor qilinishi va dividend siyosatining kapital qiymatga kompleks ta'siri	159
Urinov Bobur Nasilloevich	
Turizm orqali ish o'rinlarini yaratish va bandlik muammosini kamaytirish imkoniyatlari	167
Kaxramanova Sevda Shamsiddin qizi	
Kam quvvatli gidroelektr stansiya uchun mos bo'lgan invertor, reduktor, akkumulyator va generatorni tanlash	173
Xamrayev Og'abek Oybek o'g'li, Davletov I.Y.	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida sanoat tarmoqlarini ijtimoiy va iqtisodiy jarayonlarini rivojlantirishning ilmiy-uslubiy asoslari	182
Ibragimova Gulnoza Sayidmuradovna	
Terminologiya va ilmiy terminologiya xususida	188
Ruziyeva Gulnoz Temirqulovna	
O'zbekiston Respublikasida innovatsiyalarni tashkil etish va moliyalashtirish yo'llari	192
Ramazonov Javohir Bekzod o'g'li	
Bazalt chiqindi toshqol asosidagi kam suv talabchan sementlarning samaradorligini oshirish	197
Babayev Sultonbek Sunnat o'g'li	
Qashqadaryo qayta tiklanuvchi energiya manbalarining samaradorligini turli yondashuv asosida baholash	203
Omonova Sitara Zafar qizi, Utayev Sobir Achilovich	
Tilshunoslikning mexanika muhandisligi terminlari xususida	208
Mansurova Nafisa Qamariddinovna	
"Chizma geometriya va perspektiva" fanining arxitektura bilimlari tizimidagi roli	213
Yusubjonov Jonibek Farxod o'g'li	
Geodezik plan olishning avtomatlashgan usullari	219
Mamajonova Nodira Alisher qizi	
Zamonaviy arxitektura interyer dizaynida milliy grixva islomiy naqshlar uyg'unligi	225
Qo'chqarov Baxodir O'lmasovich	
Qurilishda mehnat unumdorligini oshirish va uni prognozlashning nazariy asoslari	230
Abduvaliyev Bekzod Muhiddin o'g'li	
Qishloq aholi hududlaridagi zamonaviy innovatsion o'zgarishlarining o'rta ta'lim maktablari tuzilishidagi ta'siri	235
Abdurahmonov Olimjon Obboqul o'g'li	
Seysmik hududlarda qurilish konstruksiyalarini to'g'ri tanlash	241
Egamberdiyeva Shaxnoza Abdurashidovna	
Arixiy yodgorliklarning me'moriy-rejaviy, konstruktiv va badiiy bezak yechimlari	251
Sotvoldiyev Azamatjon Akramjon o'g'li	
Xitoy va O'zbekiston tajribasi asosida soliq to'lovchilar reytingi tizimi orqali fiskal intizomni mustahkamlash	255
Abdullayev Zafarbek Safibullayevich	
Turizmga investitsiyalar iqtisodiyotimizga ijobiy ta'siri etuvchi omillari sifatida	268
Ayubov Ilyos Ilxomovich, Tursunov Qosimbek Nodirovich	

Problems of determining the informativeness of input and output parameters in object management	275
Turapov Ulugbek Urazkulovich	
Tijorat banklari faoliyatiga foiz riskining ta'siri: ilmiy-nazariy asoslar va amaliyot tahlili	280
Turdiyev Abdulhakim Qulbazarovich	
Zamonaviy moy filtrlarining dvigatel ishlash resursini oshirishiga ta'siri.....	290
Mirzakarimov Rustambek Xusanboy o'g'li	
Qayta tiklanadigan energiya manbalari: zamonaviy global tendensiyalar va O'zbekiston uchun perspektivlar	295
Bozarov Elyor Boboqulovich, Rustamova Sarvinoz Azizbek qizi	
Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishda investitsiyaning ahamiyati.....	300
Kaxorova Zamira Safaraliyevna	
Strengthening and enhancing the export potential of industrial enterprises for sustainable growth.....	305
Researcher of Tashkent State University of Economics	
Davlat tashkilotlarining bitiruvchilarga bo'lgan ehtiyoji va talablari.....	310
Daminova Barno Esanovna, Bozorova Irina Jumanazarovna, Pardayeva Muqaddas Zafar qizi	
Erkin iqtisodiy hududlar soliq rejimlarini takomillashtirishning xorij tajribasi.....	320
Boltayev Jo'rabek Yusofovich	
Tabiiy va sun'iy tolalar sanoatini diversifikatsiya qilish orqali investitsion jozibadorlikni oshirish.....	325
Raximov Furqat Jalalovich	
Maishiy kimyo tovarlari B2B segmentida omnichannel marketing strategiyalarining qo'llanishi	331
Ro'ziyeva Farzona Komiljon qizi	
O'zbekistonda kichik biznes faoliyatini rivojlantirish yo'nalishlari	338
Djo'rayeva Lola Abdugabbarovna	
Task mapping and job scheduling implications of fdi inflows and governance quality metrics	343
Nilufar Zikirullaeva Dilmurod qizi	
Yangi O'zbekiston savdo-iqtisodiy munosabatlari rivojlanishida xizmatlar eksportining ahamiyati	350
Eshanqulov Baxodir Abduraxmon o'g'li	
Budjet daromadlarini shakllantirishda yirik soliq to'lovchilarning tutgan o'rni	357
Tohirov Shuhrat Niyoz o'g'li	
Davlat maqsadli jamg'armalari resurslarini boshqarish va samarali foydalanish yo'nalishlari.....	361
Xushmurodov Baxtiyor Turg'un o'g'li	
Kichik biznes hamda xususiy tadbirkorlik subyektlari amaliy holati, sohani rivojlantirish asoslari	365
Ortiqov Ulug'bek Akrombek o'g'li	
Korxonalarda moliyaviy instrumentlarning hisobi va audit masalalari	371
Maxmudov Saidjamol Kadirjanovich	
Tijorat banklarida moliyaviy barqarorlikni ta'minlash bo'yicha zamonaviy tendensiyalar	375
Latipova Lola Ilhomovna	
Soliq stavkalarini tabaqalashtirish orqali soliq to'lovchilar faoliyatini muvofiqlashtirish	380
Abduraimova Nigora Abdugapparovna	
Transformatsiyalash jarayonida tijorat banklari likvidligini oshirishning nazariy asoslari	385
Poyonov Bobir Bekturod o'g'li	

The importance of implementing international accounting standards in uzbekistan	393
Annayev Abdurasul Abdurashidovich	
Ikki o'lchovli geofizik signallarni raqamli ishlashda XAAR tez o'zgartirish algoritmlari.....	403
Ibragimov Sanjarbek Salijanovich, Mullajonov Baxodirjon Arabboyevich	
Turizm infratuzilmasi va xizmat sifatini oshirish maqsadida yangi turistik yo'nalishlar va imkoniyatlar yaratish chora tadbirlari.....	410
Sindarov Sherzod Egamberdiyevich, Xakimov Zoxid Norbo'tayevich, Yusupov Muxammadali Soxib o'g'li, Ro'zimatov Sanjarbek Qosimjon o'g'li	
Korporativ boshqaruvda budjetdan tashqari mablag'lar samaradorligini oshirish	420
Saidaxmedova Aida Mirzayevna	
Enhancing labor productivity in industrial enterprises of developed countries: experiences and strategies	426
Abduxakimova Farangiz Sidikjon kizi	
Raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali "Olmaliq KMK" ajda innovatsion loyihalarni boshqarish samaradorligini oshirish yo'llari.....	434
Inamova Farida Usmanjanovna	
Methodological problems of accounting of fixed assets	439
Kholbekov Rasul Olimovich	
Необходимость платежной системы.....	446
Сайфиддинов Илхом Файзиддинович	
Зеленое ipro как новый инструмент финансирования	451
Шахзод Сайдуллаев	
Инструменты фондового рынка в международной практике повышения инвестиционной привлекательности бизнеса	459
Юлдуз Усманова	
Модели устойчивого развития туризма: международный опыт и возможности адаптации в узбекистане.....	471
Сальникова Елена Александровна	
Внедрение антикоррупционных стандартов iso в узбекистане	478
Исмаилов Баходир Исламович, Зокиров Саидакмал Баходир угли	
Global moliyaviy markazlarni baholash mexanizmi	483
Sharipova Shaxinabonu Orif qizi	
Трансформация банковского сектора узбекистана под влиянием цифровых технологий.....	488
Захарова Ирина Борисовна, Непейвода Андрей Николаевич	
Uy-joy fondini qulayligini modernizatsiya va rekonstruksiya orqali oshirish imkoniyatlari.....	493
Inoyatova Durdona Shoxaydarovna	
Влияние технологии блокчейн на банковскую сферу	500
Амонова Хафиза	
Buxoro viloyatida suv tanqisligi sharoitida resurs tejankor agrotexnologiyalar asosida agrobiznesni barqaror rivojlantirish masalalari	504
Ro'ziyev Sobirjon Samatovich, Saidova Firuza Kamolovna	
O'zbekiston respublikasida demografik dividend olish imkoniyatlaridan oqilona foydalanish metodlari	510
Sharipov Sherzod Shavkatovich	
Budjet mablag'laridan foydalanish ustidan jamoatchilik nazorati mexanizmlari	515
Sharoxmatov Abdurahim Abdulamitovich	

Kichik biznes va tadbirkorlik faoliyatiga investitsiya jalb etish-taraqqiyot garovi.....	522
Karimova Komila Daniyarovna	
Islomiy banklar tizimi va ularning faoliyatini o'zbekistonda rivojlantirish istiqbollari.....	529
Dilovarxo'jayeva Dilnozaxon Shavkatxo'ja qizi	
The use of media technologies in teaching russian language lessons	534
Khojaeva Kh.S.	
Davlat budjetini shakllantirishda soliqlarning o'rni.....	538
Yuldashev Javohirbek Ikromjon o'g'li	
Paxta-to'qimachilik klaster subyektlarida buxgalteriya hisobini takomillashtirishda elektron imzoning roli	543
B. Q. Madartov, G. R. Xolmurodova	
Разработка новых инновационных антикоррозионных решений для защиты стального оборудования нефтегазовой отрасли.....	547
Курбанова Фируза Солеховна, Очилов Абдурахим Абдурасулович, Саатов Санжар Каландарович	
Glitserin bikarbamat sintezi.....	552
Bafojev Abduhamid Hoshim o'g'li	
Respublikada tibbiy xizmatlarini raqamlashtirish asosida rivojlantirishning konseptual yo'nalishlari.....	558
Axmedov Zafarjon A'zamovich, Karabaev Sanjar Abdusamatovich, Uraqov Shokir Ulashovich	
Shamol turbinasi parraklarining burilish burchagini rostdashning amaliy ahamiyati	567
Muzaffarov Firdavs Fuzayl o'g'li, Rashidov Sherzod Kahramonovich, Hojimurodov Jasur Erkinovich	
Оценка комфортности городской среды в узбекистане на основе интегральных индикаторов коммунальной обеспеченности	573
Шатохина Светлана Юрьевна	
Avtotyuning tushunchasi, turlari va tasnifi	581
Maxmudov Abrorxon Axmadxonovich, Ne'matov Husniddin Alijon o'g'li	
"Yashil eksport" tushunchasining mohiyati va uni o'zbekiston iqtisodiyotiga joriy qilish imkoniyatlari.....	586
Ibadullayev Ergash Bakturdiyevich	
Методология оценки влияния факторов, определяющих прямые иностранные инвестиции на экономическую безопасность страны	593
Глазова Марина Викторовна	
Yashil iqtisodiyot sharoitida soliqlarni raqamlashtirishni takomillashtirish	600
Jo'rayev Botir Abdiyevich	
Information exchange acceleration in emergency modes of intelligent control systems	607
Azizbek Yusupbekov Nodirbekovich, Husniddin Esonov Mamarasul o'g'li	
Ijro mexanizmlarini vizual simulyatsion modellash tirishning boshqaruv samaradorligini oshirishdagi ahamiyati	613
Karabayev Ibragim Turdiyevich, Esonov Husniddin Mamarasul o'g'li, Mamatqulov Toir Chorshanbiyevich	
Sement qorishmasi tarkibiga polivinilatsetat, akril emulsiyasi va suyuq shisha (natriy/silikat eritmaları)ni qo'shish orqali mustahkamlik darajasini oshirish	618
Imamov Suxrob Solexovich	
Инновационные технологии получения металлического индия из оборотных растворов цинкового завода (Алмалыкский ГМК).....	624
Абдиева Манзура Маткаримовна	

Analysis of the use of equipment for cleaning and preparing a lightweight drilling fluid	629
Xolmuxammadiyev Abduxoliq Mahammadi o'g'li, Toshev Sherzod Orziyevich	
Перспективы территориальной организации и развития пищевой промышленности в самаркандской области	635
Хамраев Казим	
Zamonaviy korxonalarda blokcheyn texnologiyalarining qo'llanilishi va ularning samaradorlikka ta'siri	645
Mardiyev Bunyod Sirojiddin o'g'li, To'g'onov Ibrohimxo'ja	
Raqamli iqtisodiyotda moliyaviy injiniring asosida bank innovasiyalarini joriy etish jarayonini takomillashtirish	652
Saipnazarov Sherbek Shaylavbekovich	
Yo'l qurilish tashkilotlarida oqilona moliyaviy strategiyalarni amalga oshirish	659
Raximov Dilshodjon	
"UZSUVTAMINOT" AJ tizimidagi korxonalarining biznes jarayonlari bo'yicha asosiy samaradorlik ko'rsatkichlari (kpi) ni baholash uslublari	664
Saidakbarov Xusniddin Abdisalomovich	
Xizmat ko'rsatish sohasida mulkni qayta baholash va unga yetkazilgan moddiy zararni aniqlashning vazifa va tamoyillari	668
Xadjayev Kamoliddin Fazliddinovich	
O'zbekiston respublikasi tijorat banklari faoliyatida biznesi ekotizimini tashkil etish yo'llari va prinsiplari	673
Shoymardonov Orziqul Jo'ra o'g'li	
0,4 kv kuchlanishdan ta'minlanuvchi suv nasoslarini tarmoq faza kuchlanishi yo'qolishidan himoyalash	679
Xalikova Xurshida Abdullayevna, Nurova Malika Abduzairovna, Mustayev Ruslan Aktamovich	
Tikilayotgan brezent materiallari choklariga polimer qoplovchi uskunaning tarkibli roligi bikrligini aniqlash	684
Amonov Abdurahmon Rafiq, Muxamedjanov Mironshoh Mansurjon o'g'li	
Urban aglomeratsiyalar sharoitida yer osti inshootlariga ta'sir etuvchi geologik xavflarni kompleks baholash	688
Irgashev Shavkatbek Turdiyevich	
Algorithm for optimizing repetitive tasks in production process execution mechanisms	694
Azizbek Yusupbekov Nodirbekovich, Husniddin Esonov Mamarasul o'g'li Assistant	
Методологический подход "дебют четырёх коней" в оценке финансового потенциала	702
Буранова Лола Вахобовна	
Tijorat banklari aktivlarining samaradorlik ko'rsatkichlari	714
Absamatov Anvar Ergashovich	
Qurilish sohasida investitsion faoliyatni shakllantirishning nazariy va amaliy asoslari	720
Karimov Inomjon Ortikbaevich	
Ona tili ta'limida muqobil javobli testlardan foydalanishning afzalliklari	728
Komilova Lola Nasilloevna	
Analitik sinov laboratoriyalarida xavflarni aniqlashning ilmiy-uslubiy uslubiy yechimlari	737
Masharipov Shodlik Masharipovich, Erkaboyev Abrorjon Xabibullo o'g'li, Ibroximov Jasurbek Maxammadovich	
Zamonaviy metrologiya asoslari, kvant metrologiyaning istiqbollari	742
Ibroximov Jasurbek Maxammadovich	

Infratuzilma loyihalarini moliyalashtirish uchun investitsiyalar kiritishning zarurati va samaradorlik ommillari	746
Musoyev Behruz Shaxobjon o'g'li	
Mintaqaning investitsion imkoniyatlarini oshirishda xorij tajribasi.....	750
Masharipov Sardorbek Farxadovich	
Jahonda kriptovalyutalar bozori rivojlanishining asosiy tendensiyalari va ularning kelajakdagi ta'siri	756
Jo'rayev Yahyo Ikromjon o'g'li	
Fond bozorida zamonaviy moliyaviy marketing: trendlar, muammolar va kelajakdagi yo'nalishlar	761
Mirmahmudova Nozima Xusniddinova	
Enhancing competitiveness in uzbekistan's oil and gas sector: strategies for technological innovation, regulatory frameworks, and market dynamics	766
U. Yusupov, Zhao Zijun	
Yashil buxgalteriya hisobi: buxgalteriya hisobida uglerod chiqindilarini hisobga olishning nazariy yondashuvlari	772
Xalilov Sherzod Axmatovich	
"Yashil" polimer sirt-faol moddalar orqali mahalliy suv-neftli emulsiyalarni parchalash usuli.....	786
Hamroyev Obid Olimovich, Sattorov Mirvohid Olimovich	
Agrar sektorning iqtisodiy rivojlanish holati va undagi asosiy tendensiyalarni kompleks statistik usullardagi tahlili	792
Zakirova Umida Maxamadaminovna	
Uy xo'jaliklarining iqtisodiy faolligi va jamg'armalarning shakllanishi: o'zbekiston tajribasi asosida tahlil va takliflar	797
Berdiyev G'ayrat Ibragimovich	
Analysis of the characteristics of fabric samples when selecting fabrics for working clothes for spinners	806
Nigora T. Gafurova, Malika E. Khujaeva	
Quyosh hovuzlarida issiqlik saqlash jarayonlari: eksperimental tadqiqot va nazariy tahlil.....	819
Maxmudova Marjona Maxsud qizi	
Oziq-ovqat mahsulotlari xavfsizligini ta'minlashda sertifikatlashning uslubiy jihatlari	827
Mahamatova Maftuna	
Aholi bandligini ta'minlash orqali kambag'allikni kamaytirish: innovatsion yondashuvlar.....	832
Rahmatov Shuhrat Ahadovich, Hasanova Xolida Xoliqovna	
O'zbekistonda xufiyona iqtisodiyotning statistik tahlili.....	839
Koshanov Abdimurat Azat uli	
Sanoat korxonalarida boshqaruv tizimini takomillashtirish	844
Ergashev Axmadjon Maxmudjon o'g'li, Jo'rayev Ulug'bek Ayubxon o'g'li	
Конструктивные решения и технологические подходы к повышению эффективности измельчения в шаровых мельницах	849
Акмал Жуманазаров	
Oziq-ovqat mahsulotlarini saqlash va logistikasini boshqarishda sun'iy intellektning qo'llanilishi	854
Muftaydinov Mansur Kiyomidinovich	
Stem-ta'limni rivojlantirishda menejment strategiyalari: tajribasidan optimal foydalanish va o'zbekistonga joriy qilish imkoniyatlari.....	861
Saidaxmedova Nodira Ilxomovna	

Влияние увеличения темпов роста населения на экономический рост: возможности и вызовы.....	866
Камилова Наргиза Абдукахоровна, Назарова Рухшона Бектурдиевна, Халимов Шухрат Мамадаминович	
Пути повышения конкурентоспособности сферы услуг.....	873
Фозилов Вахобжон Акром угли	
Bank tizimini transformasiya qilish sharoitida tijorat banklarining barqarorligini ta'minlash	882
Shomurodov Ravshan Tursunkulovich	
Statistical modeling of reliability functions and their applications in engineering.....	889
Mirzamaxmudov Umidjon Alijon o'g'li, Turg'unov Ismoiljon Maxammadjon o'g'li, Raufov Humoyun Roziq o'g'li	
Global va milliy tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlash metodologiyasi va uning nazariy asoslari.....	895
Ashurov Jaloliddin Eshpulatovich	

GLOBAL VA MILLIY TIZIMLI AHAMIYATGA MOLIK BANKLARNI ANIQLASH METODOLOGIYASI VA UNING NAZARIY ASOSLARI

Ashurov Jaloliddin Eshpulatovich

Termiz davlat universiteti o'qituvchisi

E-mail: jaloliddin@tersu.uz

orcid: 0009-0000-1180-909X

Annotatsiya: Maqolada tizimli ahamiyatga molik banklar faoliyati nazariy jihatdan o'rganilgan. Xususan, iqtisodchi olimlarning mazkur masala yuzasidan bildirgan fikrlari va ilmiy tadqiqotlari o'rganilgan. Shu bilan birga, eng asosiy urg'u global va milliy tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlash metodologiyasiga qaratilgan. Jumladan, AQSH, Germaniya, Buyuk Britaniya, Yaponiya va tahliliy ma'lumotlari o'rganilgan.

Kalit so'zlar: tijorat banki, tizimli ahamiyatga molik banklar, global tizimli ahamiyatga molik banklar, milliy tizimli ahamiyatga molik banklar, baholash ko'rsatkichlari, Bazel qo'mitasi.

Abstract: The article theoretically studies the activities of systemically important banks. In particular, the opinions and scientific research of economists on this issue are studied. At the same time, the main emphasis is placed on the methodology for identifying global and national systemically important banks. In particular, the experience and analytical data of the USA, Germany, Great Britain, and Japan are studied.

Key words: commercial bank, systemically important banks, global systemically important banks, national systemically important banks, assessment indicators, Basel Committee.

Аннотация: В статье теоретически исследована деятельность системообразующих банков. В частности, изучены мнения и научные исследования экономистов по данному вопросу. При этом основной акцент делается на методологии выявления системно значимых банков глобального и национального характера. В частности, был изучен опыт и аналитические данные США, Германии, Великобритании и Японии.

Ключевые слова: коммерческий банк, системно значимые банки, глобальные системно значимые банки, национальные системно значимые банки, показатели оценки, Базельский комитет.

KIRISH

“Tizimli ahamiyatga molik banklar” moliya-kredit sohasida moliyaviy tizimning barqarorligi va mustahkamligi uchun alohida ahamiyatga ega bo'lgan banklarga nisbatan qo'llaniladigan atamadir.

Ushbu banklar shunchalik katta va muhim ahamiyatga egaki, ularda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolar yoki muvaffaqiyatsizliklar butun mamlakat iqtisodiyotiga, hatto jahon iqtisodiyotiga jiddiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Odatda tizimli ahamiyatga molik banklarning mazmuni turli mezonlarni o'z ichiga oladi, masalan, aktivlar hajmi, xalqaro moliya bozorlarga ta'siri, bankning boshqa moliya institutlari bilan aloqalari va boshqalar. Nazorat qiluvchi organlar va xalqaro tashkilotlar inqirozlarning oldini olish va moliyaviy

barqarorlikni ta'minlash maqsadida banklarning kapitali, likvidligi va risklarni boshqarishga qo'shimcha talablarni belgilash uchun tizimli ahamiyatga molik banklar ro'yxatini shakllantirib boradi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Tizimli ahamiyatga molik banklar shunchalik katta va muhim ahamiyatga egaki, ularning faoliyati va holati butun moliya tizimining sog'lomligi uchun ahamiyatli bo'ladi. Ekspertlar va shu soha mutaxassislari "tizimli ahamiyatga molik banklar" ni moliyaviy tizimning barqarorligida strategik rol o'ynaydigan asosiy moliyaviy subyektlar sifatida qarashadi. Ushbu banklar ko'pincha moliyaviy infratuzilmaning "ustunlari" hisoblanadi va ularning barqarorligi iqtisodiyotning umumiy farovonligi uchun muhimdir.

"Tizimli ahamiyatga molik banklar"ni aniqlashga yondashuvlarni ishlab chiqish maqsadida Bank nazorati bo'yicha Bazel qo'mitasi "Global tizimli ahamiyatga molik banklar"ni aniqlashiga asoslanib, 2012-yil oktyabrda "Milliy tizimli ahamiyatga molik banklar"ni aniqlash bo'yicha yondashuvlari hujjatni chiqdi.[1] Ushbu hujjatga muvofiq, tizimli ahamiyatga molik banklarni baholashda yuqorida muhokama qilingan omillar hisobga olinadi, xalqaro (transchegaraviy) faoliyat esa bundan mustasno, chunki Bank nazorati bo'yicha Bazel qo'mitasiga ko'ra, "Milliy tizimli ahamiyatga molik banklar"ni aniqlash metodologiyasi, birinchi navbatda bankrotlikning milliy iqtisodiyotga ta'sirini baholashni aks ettirishi kerak. [2]

J.Larozyer o'z tadqiqotlarida tizimli ahamiyatga molik yirik banklarga urg'u berish shubhalarni keltirib chiqarishni qayd etadi. Bugungi kunda Yevropada eng xavfli tizimli ahamiyatga molik banklar emas, aksincha shubhali ipoteka kreditlari va suveren qarz majburiyatlari haddan tashqari ko'p bo'lgan banklardir. Inqiroz ko'rsatganidek, muammoning ildizi banklarning kattaligida emas, balki riskli aktivlarning konsentratsiyasi, bank faoliyatining o'zaro daxldorligi va qisqa muddatli moliya bozorlariga haddan tashqari qaramligidadir. Odatiy o'rtacha tizimli ahamiyatga molik bankning birinchi darajali kapitali koeffitsiyentining 2,5% ga oshishi o'z kapitalining rentabelligini uchdan bir qismga kamaytiradi. Bu tizimli ahamiyatga molik banklar aktivlarining iqtisodiy o'sishga zarar yetkazadigan darajada qisqarishi, ularning raqobatbardoshligining pasayishi, qo'shilish, faoliyati tartibga solinmagan bankka o'tkazish tendensiyasining kuchayishi kabi jiddiy oqibatlariga olib keladi. [3]

A.Demirguch-Kunt o'z tadqiqotlarida "tizimli bankning hajmi" va "bankning mutlaq hajmi" tushunchalarini farqlash zarurligini ta'kidlaydi,[4] ya'ni, bank aktivlari bo'yicha yirik banklar har doim ham "tizimli ahamiyatga molik bank" bo'lmaydi. Bir qator iqtisodchi olimlar moliyaviy tashkilotlar faoliyatining diversifikatsiya darajasini baholash zarurligini ta'kidlaydi.

S.Jou bankning diversifikatsiya darajasi va uning tizimli ahamiyati o'rtasida bevosita bog'liqlik bor degan xulosaga keladi, ya'ni. yaxshi diversifikatsiyalangan portfelga ega bo'lgan kredit tashkilotlarini ham tizimli ahamiyatga molik deb tasniflash mumkin.[5]

TADQIQOT METODOLOGIYASI

2011-yil noyabrda Bank nazorati bo'yicha Bazel qo'mitasi "Global tizimli ahamiyatga molik banklar"ni aniqlash metodologiyasi[6] bo'yicha birinchi xalqaro hujjatni tayyorladi. Mazkur "Global tizimli ahamiyatga molik banklar"ni aniqlash metodologiyasi hujjatida 5 ta toifada 13 ta umumiy ko'rsatkichlar bo'yicha navbatdagi jadvaldagi ma'lumot orqali skoring baholash olib boriladi.

1-jadval. Global tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlash ko'rsatkichlari.

6.№	Kategoriya	Indikator	Ulushi, foizda
1.	Hajm	Yalpi risk	20
2.	O'zaro aloqadorlik	Moliyaviy institutlarga bo'lgan talab	6,67
		Moliyaviy institutlar oldidagi majburiyatlar	6,67
		Chiqarilgan qimmatli qog'ozlar	6,67

3.	O'rnini bosish qobiliyati/moliyaviy infratuzilma instituti	To'lovlar sohasidagi faoliyat	6,67
		Saqlash nazorati ostidagi aktivlar	6,67
		Qarz va qimmatli qog'ozlar bozorlarida anderrayting operatsiyalari	3,33
		Savdo hajmi	3,33
4.	Murakkablik	Birjadan tashqari hosilaviy instrumentlarning shartli qiymati	6,67
		Qimmatli qog'ozlar va sotish uchun qimmatli qog'ozlar savdosi	6,67
		3-darajali aktivlar	6,67
5.	Xalqaro (transchegaraviy) faoliyat	Xalqaro (transchegaraviy) talablar	10
		Xalqaro (transchegaraviy) majburiyatlar	10

Hisoblash natijalariga ko'ra, skoring bali aniqlanadi. Yakuniy ball 130 yoki undan yuqori bo'lgan banklarni "Global tizimli ahamiyatga molik bank"lar sifatida aniqlanadi.

"Global tizimli ahamiyatga molik banklar" ro'yxati har yili aniqlanadi. Bazel qo'mitasi davlatlarga "Global tizimli ahamiyatga molik banklar"ni aniqlash qoidalari asosida "Milliy tizimli ahamiyatga molik banklar"ni aniqlashni bir xil chastotada o'rganishni tavsiya etadi. Bank tizimi tarkibida sezilarli o'zgarishlar yuz bergan taqdirda (masalan, yirik banklarning qo'shilishi) milliy tizimli ahamiyatga molik banklar tarkibiga tuzatishlar kiritiladi. Bank nazorati bo'yicha Bazel qo'mitasi hujjatida qo'shimcha ko'rsatkichlar va uning ulushini hisoblash usullari va qo'shimcha kapital talablari ko'rsatilmagan. Bu masalalar muayyan yurisdiksiyaga va uning milliy bank sektoriga xos xususiyatlarni hisobga olgan holda milliy tartibga soluvchi organlarning ixtiyorida qoldiradi. Xalqaro amaliyotda, aksariyat mamlakatlarda milliy tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlash usullari bank nazorati bo'yicha Bazel qo'mitasi hujjatlarida mustahkamlangan tamoyillarga asoslanadi. Shu bilan birga, turli mamlakatlarda bank nazorati bo'yicha Bazel qo'mitasi hujjatlarida belgilangan asosiy omillarga qo'shimcha sifatida, qo'shimcha omillar va tartibga soluvchi organ me'yorlaridan faol foydalaniladi.

Yevropa Ittifoqi moliya institutlarining tizimli ahamiyatga molikligini baholash ikki bosqichda amalga oshiriladi. Birinchi bosqichda, miqdoriy ko'rsatkichlar asosida milliy tizimli ahamiyatga molik banklarni avtomatik ravishda hisoblanadi, ularning tarkibiga hisoblangan ko'rsatkich 350 bazaviy punktdan yuqori bo'lgan banklar kiradi.

2-jadval. Yevropa Ittifoqi tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlash asosiy ko'rsatkichlari.

№	Kategoriya	Indikator	Ulushi, foizda
1.	Hajm	Yalpi risk	25
2.	Muhimlilik (moliyaviy institutni o'rnini bosish qobiliyati/ infratuzilma)	Ichki to'lovlar hajmi	8,33
		Yevropa Ittifoqi omonatchilarining xususiy sektordagi depozitlari	8,33
		Yevropa Ittifoqi qarz oluvchilariga xususiy sektor kreditlari	8,33
3.	Murakkablik/ transchegaraviy faoliyat	Xalqaro (transchegaraviy) talablar	8,33
		Xalqaro (transchegaraviy) majburiyatlar	8,33
		Birjadan tashqari hosilaviy instrumentlarning shartli qiymati	8,33
4.	O'zaro aloqadorlik	Moliyaviy institutlarga bo'lgan talab	8,33
		Moliyaviy institutlar oldidagi majburiyatlar	8,33
		Chiqarilgan qimmatli qog'ozlar	8,33

Ikkinchi bosqichda milliy tartibga soluvchi organlar ro'yxatga kiritilmagan boshqa moliya institutlarini tizimli ahamiyatga molikligini aniqlaydi. Shu bilan birga, milliy regulyatorlarning qaroriga ko'ra, mutlaq va nisbiy ko'rsatkichlarni o'z ichiga olgan indikatorlardan foydalaniladi. Milliy tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlashning ikkinchi bosqichida Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida boshqacha tarzda amalga oshiriladi. Quyida biz Germaniya va Buyuk Britaniya misollari yordamida kengroq o'rganishga harakat qilamiz.

1 va 2 jadval ma'lumotlarini tahlil qilish natijasida bank nazorati bo'yicha Bazel qo'mitasi tomonidan global va milliy tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlash metodologiyalarini keltirilgan. Shu bilan birga, davlatlar Bazel qo'mitasi tavsiyalaridan kelib chiqqan holda global va milliy tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlaydi va ularga milliy nazorat qiluvchi organlar tomonidan qo'shimcha me'yorlar belgilash amaliyotini qo'llab keladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Germaniya Federal moliyaviy nazorat organi (BaFin) Bundesbank bilan kelishilgan holda, har yili qaysi tijorat banklar milliy tizimli ahamiyatga molik banklar sifatida tasniflanishi mumkinligini aniqlaydi. [7] Ikkinchi bosqichda miqdoriy tahlil kengaytirilgan ko'rsatkichlar to'plamiga asoslanib aniqlanadi.

3-jadval. Germaniyada tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlash ko'rsatkichlari.

№	Kategoriya	Milliy asosda shakllantirilgan indikatorlar
1.	Hajm	Jami aktivlar va shartli majburiyatlar
2.	Iqtisodiyot uchun ahamiyatli moliya instituti o'rnini bosishi / infratuzilmasi	TARGET2 orqali ulangan bilvosita ishtirokchilar soni. Bankdan tashqari mijozlar uchun amalga oshirilgan ichki (milliy valyutada) to'lov operatsiyalari hajmi. Bankdan tashqari mijozlar uchun amalga oshirilgan ichki (milliy valyutada) to'lov operatsiyalari soni. Germaniyada xususiy sektor depozitlari. Germaniyada xususiy sektorga kreditlar
3.	Transchegaraviy faoliyat	Chet el nobank kontragentlar tomonidan qo'yiladigan talablar. Xorijiy banklarning talablari. Savdo portfelidagi derivativlardan olingan daromadlar. Chet el nobank kontragentlari oldidagi majburiyatlar. Xorijiy banklar oldidagi majburiyatlar. Savdodagi derivativ vositalar bo'yicha majburiyatlar. Germaniya yuridik jihatdan mustaqil bo'lgan sho'ba korxonalar soni
4.	O'zaro aloqadorlik	Banklardan olingan mablag'lar. Germaniyadagi sug'urta va boshqa moliya institutlaridan olingan mablag'lar. Banklar oldidagi majburiyatlar. Germaniyadagi banklar va boshqa moliya institutlari oldidagi majburiyatlar. Emissiya qilingan qimmatli qog'ozlar

100 va undan yuqori ball to'plagan barcha muassasalar milliy tizimli ahamiyatga molik banklar sifatida tasniflanadi. Natijalar Germaniya Federal moliyaviy nazorat organi BaFin va Bundesbank tomonidan tasdiqlanadi. Ushbu bosqichda 100 balldan kam ballga ega bo'lgan subyektlar ham ekspert xulosasiga ko'ra tizimli ahamiyatga molik ekanligini aniqlash mumkin. Olingan ballarga ko'ra, banklar 4 guruhga bo'linadi, ularga Germaniya bank qonunchiligiga muvofiq 0,5 dan 2% gacha qo'shimcha kapital qo'llaniladi.

Buyuk Britaniya nazorat organi (Prudential Regulation Authority) milliy tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlashning ikkinchi bosqichida tashkilotning turli toifalardagi ahamiyatini baholashga asoslangan nazorat yondashuvini qo'llaydi [8]

4-jadval. Buyuk Britaniya tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlash ko'rsatkichlari.

№	Kategoriya	Indikatorlar	Kategoriya ichidagi ulush, % da
1.	Chakana bank ishi	Chakana bank depozitlari	44
		Chakana bank kreditlari	23
		Chakana bank mijozlari	33
2.	Korporativ bank ishi	Korporativ depozitlar hajmi	60
		Korporativ kreditlar hajmi	40
3.	Banklararo operatsiyalar	Banklararo bozordagi majburiyatlar	50
		Banklararo bozordagi aktivlar	50
4.	To'lovlar, hisob-kitoblar, kliring	CHAPS tizimi orqali o'rtacha kunlik tranzaksiyalar hajmi	35
		BACS tizimi orqali o'rtacha kunlik tranzaksiyalar hajmi	15
		CREST tizimi orqali o'rtacha kunlik tranzaksiyalar hajmi	35
		LCH tizimi orqali o'rtacha kunlik tranzaksiyalar hajmi	15
5.	Saqlash xizmati	Boshqarilayotgan aktivlar	100
6.	Investitsion bank ishi	Savdodagi aktivlar	50
		Bozor tranzaksiyalari hajmi	50

Umumiy ball 100 dan oshgan barcha banklar milliy tizimli ahamiyatga molik banklar hisoblanadi. Bundan tashqari, nazorat organi 100 balldan kam bo'lgan tijorat banklarni milliy tizimli ahamiyatga molik banklar sifatida quyidagi holatlarda belgilashi mumkin:

- agar bank o'tgan yili milliy tizimli ahamiyatga molik banklar sifatida aniqlangan hamda nazorat organi fikriga ko'ra, Buyuk Britaniya yoki Yevropa Ittifoqi iqtisodiyoti uchun tizimli ahamiyatga molik bo'lsa;

- agar bankning xorijdagi banki sho'basini milliy tizimli ahamiyatga molik banklar sifatida belgilangan bo'lsa va uning moliyaviy barqarorligiga ta'sir qilishi mumkin bo'lsa.

Buyuk Britaniya nazorat organi har yili tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlaydi va ularning ro'yxatini e'lon qiladi. Masalan, 2018-yil holatiga ko'ra,[9] 15 ta tizimli ahamiyatga molik banklar bo'lib, ularning 6 tasi birinchi bosqichda, 9 tasi ikkinchi bosqich natijalariga ko'ra kiritilgan. 100 bazis punktdan kam ballga ega bo'lgan tijorat banklar tizimli ahamiyatga molik banklar deb topilmadi.

Boshqa mamlakatlarda (Yevropa Ittifoqidan tashqarida) milliy tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlash metodologiyasi ball asosida baholashni, ham miqdoriy ham sifat ko'rsatkichlari asosida qo'shimcha baholashni birlashtirgan holda qo'llaniladi.

Gonkongda tizimli ahamiyatga molik banklar birinchi bosqichda uchta toifada baholanadi: bank hajmi, o'zaro bog'liqligi va o'rnini bosish. Ballar qiymati chegara qiymatidan oshib ketgan banklar milliy tizimli ahamiyatga molik banklar deb hisoblanadi va miqdoriy baholashdan tashqari, ular "murakkablik" toifasidagi bir qator ko'rsatkichlar bo'yicha baholanadi.[10]

Yaponiyada Bank nazorati bo'yicha Bazeli qo'mitasi tomonidan tavsiya etilgan to'rtta toifadagi ko'rsatkichlar (hajm, o'zaro bog'liqlik, o'rnini bosish qobiliyati/moliya instituti infratuzilmasi, murakkabligi) orqali milliy tizimli ahamiyatga molik banklar aniqlanadi. Shuningdek, ba'zi qo'shimcha

ko'rsatkichlar ham mavjud - masalan, "depozitlarning umumiy miqdori 10 million iyen maksimal kafolatlangan summadan oshadi (sug'urtalanmagan omonatlar)". Yaponiyada tizimli ahamiyatga moliklikni aniqlash metodologiyasi nafaqat reytingga asoslanadi, balki tizimli ahamiyatga moliklikni baholashning boshqa muhim jihatlari bilan ham to'ldiriladi, masalan, ma'lum bozorlarda ishlash, portfel tarkibi va sifatni baholash.[11]

Yaponiyaning yana bir o'ziga xos xususiyati shundaki, tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlash metodologiyasi faqat xalqaro faol banklarga nisbatan qo'llaniladi, ular kamida bitta xorijiy filialga yoki sho'ba bankni o'z ichiga olgan banklar bo'lishi hamda bank xolding kompaniyalari a'zolari bo'lishi lozim. [12]

Argentina tizimli ahamiyatga molik banklarni individual ko'rsatkichlarning o'ziga xos og'irliklarini belgilash orqali aniqlanadi. Tizimli ahamiyatga molik banklarni umumiy baholashda "filiallar soni" (15%) va "bankomatlar soni" (15%) kabi ko'rsatkichlarga katta ahamiyat beriladi.

Amerika Qo'shma Shtatlarda bank nazorati bo'yicha Bazel qo'mitasining yondashuvlari asosida tizimli ahamiyatga molik banklarni baholash va qo'shimcha talablarni aniqlash yondashuvlarini belgilovchi hujjat qabul qilgan. Bundan tashqari, Federal zaxira tizimi aktivlar miqdori 250 milliard dollardan ortiq bo'lgan yirik bank xolding kompaniyalariga nisbatan qattiqroq prudensial talablarni joriy etgan. Bu yirik moliya institutining bankrotligi natijasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xatarlarning oldini olish yoki yumshatish maqsadida amalga oshiriladi. Federal zaxira tizimi shuningdek, aktivlari 100 milliard dollardan ortiq bo'lgan bank xolding kompaniyalariga qo'shimcha prudensial talablarni qo'yish huquqiga ega.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa o'rnida, tijorat banklari moliyaviy barqarorligini baholash va mamlakat iqtisodiy barqarorligini ta'minlash muhim masalalardan biri ekanligi barchamizga ma'lum. Shu bilan birga, yirik banklar moliyaviy qiyinchiliklar boshidan kechirishi "domino effekti" natijasida iqtisodiy subyektlarning faoliyati murakkablashuviga va iqtisodiy vaziyatning taranglashuviga, bu esa salbiy oqibatlarga olib kelishi ma'lum.

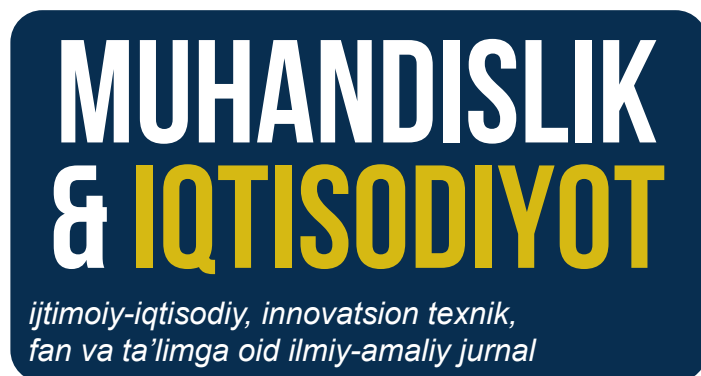
Shu bois, tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlash, milliy va global tizimli ahamiyatga molik banklarni belgilash va uning faoliyatini tartibga solish har qanday muammoli vaziyatlarni oldini oladi. Barcha davlatlarning nazorat qiluvchi organlari tizimli ahamiyatga molik banklar uchun qo'shimcha iqtisodiy me'yorlar belgilashi va ular faoliyatining barqarorligini ta'minlash muhim masalalardan biri hisoblanadi. Buning uchun doimiy ravishda xorijiy davlatlar tajribasini o'rganib borish, shu bilan birga bank nazorati bo'yicha xalqaro Bazel qo'mitasi tavsiyalarini amalga oshirib borish turli murakkab vaziyatlarni oldini olishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. A framework for dealing with domestic systemically important banks. URL: <https://www.bis.org/publ/bcbs233.pdf>
2. A framework for dealing with domestic systemically important banks. Principle 5. Pp. 3, 6.
3. Larozyer J. de. Regulirovaniye protiv nadzora // Central-Banking. com, February 21, 2012. URL: <http://www.centralbanking.com/type/interview/category/central-banks/monetary-policy>
4. Demirguc-Kunt A. Do we need big banks? Evidence on performance, strategy and market discipline. The World Bank Development Research Group Finance and Private Sector Development Team, 2011.
5. Zhou C. Are Banks Too Big to Fail? Measuring Systemic Importance of Financial Institutions. International Journal of Central Banking, 2010
6. Global systemically important banks: assessment methodology and the additional loss absorbency requirement. URL:<https://www.bis.org/publ/bcbs207.pdf>
7. Podxodu k opredeleniyu natsionalno sistemno znachimых bankov izlojeny v dokumente Deutsche Bundesbank, The German Federal Financial Supervisory Authority «Main features of the method for the identification of other systemically important institutions (O-SII)», 08.05.2017. URL:<https://www.bundesbank.de/resource/blob/625806.pdf>

8. Statement of Policy “The PRA”s approach to identifying other systemically important institutions (O-SIIs)» (fevral 2016). URL: <https://www.bankofengland.co.uk/~/media/boe/files/prudential-regulation/policy-statement/2016>
9. По отчетным данным на 31-декабря 2017 года. URL: <https://www.bankofengland.co.uk>
10. Hong Kong Monetary Authority Supervisory Policy Manual Systemically Important Banks. CA-B-2. V1–18.02.2015. URL: <https://www.hkma.gov.hk/media/eng/doc/key-functions/banking-stability/supervisory-policy-manual/CA-B-2.pdf>
11. Regulatory Consistency Assessment Programme (RCAP) Assessment of Basel III G-SIB framework and review of D-SIB frameworks – Japan (iyun 2016). URL: <https://www.bis.org/bcbs/publ/d371.pdf>
12. Regulatory Consistency Assessment Programme (RCAP) – Assessment of Basel III LCR regulations – Japan (dekabr 2016). URL: <https://www.bis.org/bcbs/publ/d391.pdf>

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir Alibekov

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2025. № 4

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali 26.06.2023-yildan
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№S-5669245 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: №095310.

**Manzilimiz: Toshkent shahri Yunusobod
tumani 15-mavze 19-uy**

+998 93 718 40 07

<https://muhandislik-iqtisodiyot.uz/index.php/journal>

t.me/yait_2100